

Een veiliger oord

Van dezelfde auteur

Wolf Hall
Het boek Henry
De moord op Margaret Thatcher
De geest geven
Acht maanden in de Gazastraat
Liefde verkennen

Hilary Mantel (1952) schrijft korte verhalen, essays en romans. Haar prijzenkast puilt uit, voor de eerste twee delen van de Cromwell-trilogie, *Wolf Hall* en *Het boek Henry*, ontving ze de Man Booker Prize. Beide boeken zijn bewerkt tot (prijswinnende) toneelstukken door de Royal Shakespeare Company en tot een veelgeprezen BBC-televisieserie. In april 2020 verschijnt dan eindelijk het laatste deel in de Cromwell-trilogie, *De spiegel en het licht*, een gebeurtenis waar wereldwijd reikhalzend naar wordt uitgekeken.

Hilary Mantel

Een veiliger oord

Vertaald door Ine Willems

MERIDIAAN
UITGEVERS

Eerste druk, september 2015, bij uitgeverij Signatuur
Tweede druk, oktober 2019

© Tertius Enterprises 1993

© 2015 Nederlandse vertaling Ine Willems

Oorspronkelijke titel *A Place of Greater Safety*

Oorspronkelijke uitgave Viking

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagbeeld Eugène Delacroix (1798-1863),

La Liberté guidant le peuple. Parijs, Musée du Louvre,

© foto Scala Florence

Foto van de auteur © Els Zweerink

Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist

Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 9316 900 5

NUR 302

www.meridiaanuitgevers.com

Voor Clare Boylan

Inhoud

Brief aan de lezer	9
Kaart van Parijs ten tijde van de Revolutie	12

DEEL EEN

I Het leven een slagveld 1763 - 1774	19
II Dwaallicht 1774-1780	46
III Bij maître Vinot 1780	69

DEEL TWEE

I De theorie van ambitie 1784-1787	81
II Donderdagmiddag aan de rue Condé 1787	99
III Maximilien: leven en zeden 1787	120
IV Een bruiloft, een rel, een prins van den bloede 1787 - 1788	134
V Een nieuwe professie 1788	154
VI De nadagen van Titonville 1789	186
VII Doodsklok 1789	240

DEEL DRIE

I Maagden 1789	271
II Vrijheid, Blijheid en Constitutioneel Koningschap 1790	318
III Madames gerief 1791	353
IV Meer Handelingen van de apostelen 1791	384

DEEL VIER

I Een gelukkige hand 1791	419
II Danton laat zijn portret schilderen 1791	434

III	Drie mesbladen, twee reserve 1791-1792	453
IV	Stierentactieken 1792	474
V	Ze verbranden de lijken 1792	508

DEEL VIJF

I	Samenzweerders 1792	545
II	Robespierricide 1792	590
III	De zichtbare uitoefening van macht 1792 - 1793	625
IV	Chantage 1793	646
V	Een martelaar, een koning, een kind 1793	662
VI	Een geheime geschiedenis 1793	672
VII	Vleeseters 1793	701
VIII	Onvolmaakt berouw 1793	723
IX	Oost-Indiërs 1793	745
X	Bezoek van een markies 1793	783
XI	De oude Cordeliers 1793 - 1794	829
XII	Tweeslachtigheid 1794	864
XIII	Voorwaardelijke absolutie 1794	891
	Nawoord	947
	Wie is wie	949
	Verdeling van staatsmachten 1794	958

Devon, april 2013

Beste lezer,

Het was 1974 toen ik mijn eerste roman begon. Ik was tweeëntwintig en besloot over de Franse Revolutie te schrijven, omdat ik het veruit de verbluffendste, interessantste gebeurtenis vond in de hele wereldgeschiedenis. Het is nu veertig jaar later, en het blijft zoeken naar gebeurtenissen die me meer verbazen. Wanneer je vandaag de dag Versailles bezoekt, is de verkillende grandeur ervan intact. De muren ademen nog altijd het hautaine van het ancien régime. En al weet je dat het Frankrijk van 1789 aan de grond zat, dat de weg bereid was voor revolutie, toch denk je: hoe hebben ze het ooit gedurfd? Doodgewone mannen, doodgewone vrouwen, tegen die macht, die volslagen zekerheid, die eeuwenoude stellige overtuiging van status? Het blijft schokkend.

Natuurlijk werd de Revolutie gemaakt door talloze anoniem gebleven mannen en vrouwen, maar de aanvoeders van wie de namen zijn opgetekend, waren merendeels jong en onervaren. Antoine Saint-Just was zesentwintig en heeft nooit een andere baan gehad dan die van revolutionair. Danton, Desmoulins en Robespierre waren halverwege de dertig toen ze werden verteerd door de krachten die ze hadden ontketend. In 1789 waren ze jong genoeg om nog ambities en idealen te koesteren, en tegelijk oud genoeg om mislukking en frustratie te hebben geproefd. De mensen wier verhaal ik volg, zaten niet alleen verstrikt in een politieke opstand, maar ook in een persoonlijke: tegen hun familie, hun achtergrond, de regels die hen beknotten en hun eigen natuur. Ik heb ervoor ge-

kozen om over drie jongelui van de intellectuele middenklasse te schrijven. Misschien zou ik die keus nu niet maken, of liever gezegd, die keus lijkt nu moeilijker te rechtvaardigen. Het verhaal dat we onszelf vertellen over die periode is veranderd. Tegenwoordig hebben we meer oog voor de arbeiders die de Revolutie gestalte hebben gegeven, en voor de vrouwen. Maar als romanschrijver kun je niet echt over massabewegingen schrijven. Uit de massa moet je één gezicht kiezen, de eigenaar ervan identificeren en die mens volgen tot achter de voordeur.

En de geschiedenis is in meer opzichten veranderd. De feiten die ik met zoveel moeite heb opgedolven en met nog meer moeite heb gecontroleerd, laten zich tegenwoordig met een paar muisklikken ontdekken en verifiëren. Je kunt een hele bibliotheek optrommelen vanachter je bureau. Daardoor maak ik me zorgen dat ik fouten heb gemaakt of dat ik niet eens de juiste bronnen heb gevonden omdat de toegang ertoe beperkt was. Kleine fouten kunnen worden rechtgezet, de grote lijnen van het verhaal moet ik handhaven. Een verhaal dat bovendien is geschreven voor – en afgestemd op de belevingswereld van – mijn mede-Britten, die de Revolutie vooral kenden uit een spectaculairder, toegankelijker soort romans; romans met een regressieve agenda waarin goed gebruik werd gemaakt van al die handige achterafwijsheid, waarin tranen werden vergoten om fonkelschone aristocraten, niet om de groezelige, verbeten Jan met de pet die mij zo fascineert. Ik wilde die balans een beetje rechtekken.

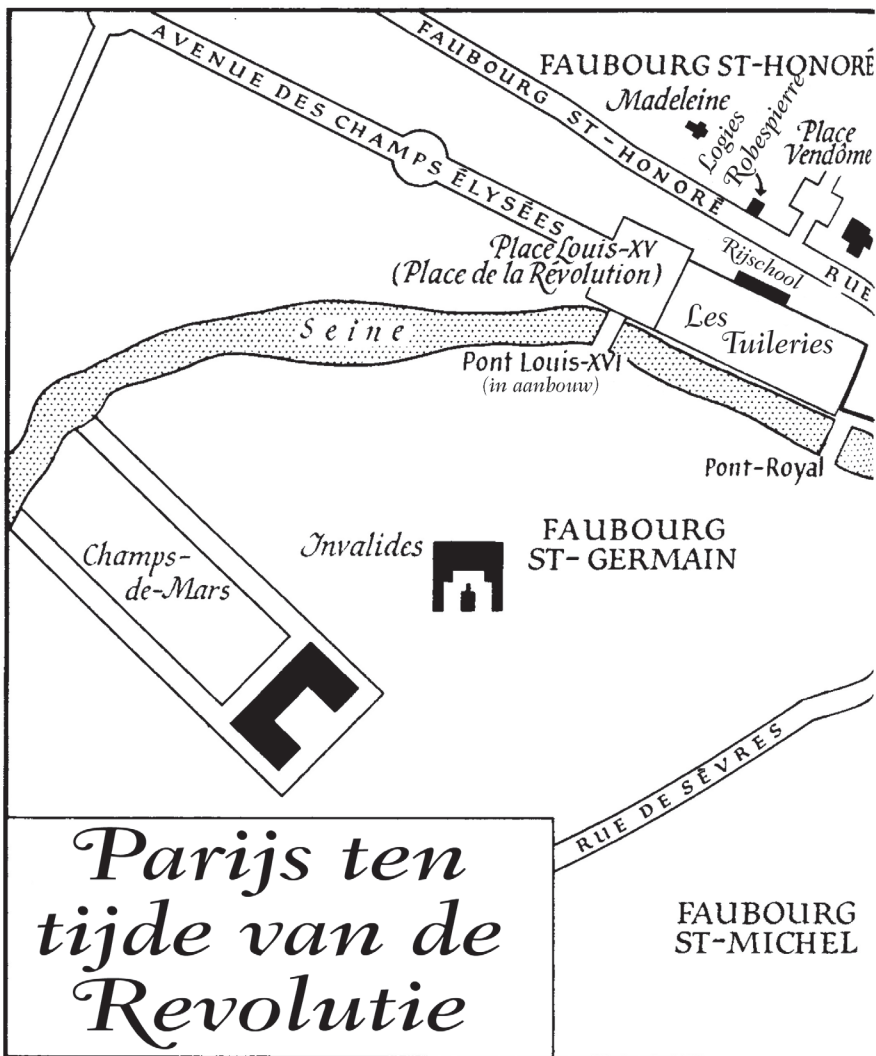
Het is lastig inschatten voor me hoe dit boek in andere landen zal worden gelezen. Als project heeft het er zijn tijd over gedaan om van de grond te komen. De eerste versie had ik voor mijn zevenentwintigste af, zo'n beetje op de leeftijd van de mensen over wie ik schreef. Toen het eindelijk werd gepubliceerd was ik veertig, ouder dan mijn personages zelf zijn geworden. Nu is er nog eens twintig jaar verstreken, en ik zou het niet meer kunnen schrijven. Ik zou niet meer kunnen beschrijven, niet meer in mezelf kunnen voelen, wat die jonge mensen voelden: de opwindning bij het vooruitzicht van een nieuwe wereldorde, van een frissere, eerlijkere wereld. Ik zou de noodzaak voelen om ironischer te zijn, en selectiever; om mijn blikveld te vernauwen. En tegelijkertijd zou ik me zorgen ma-

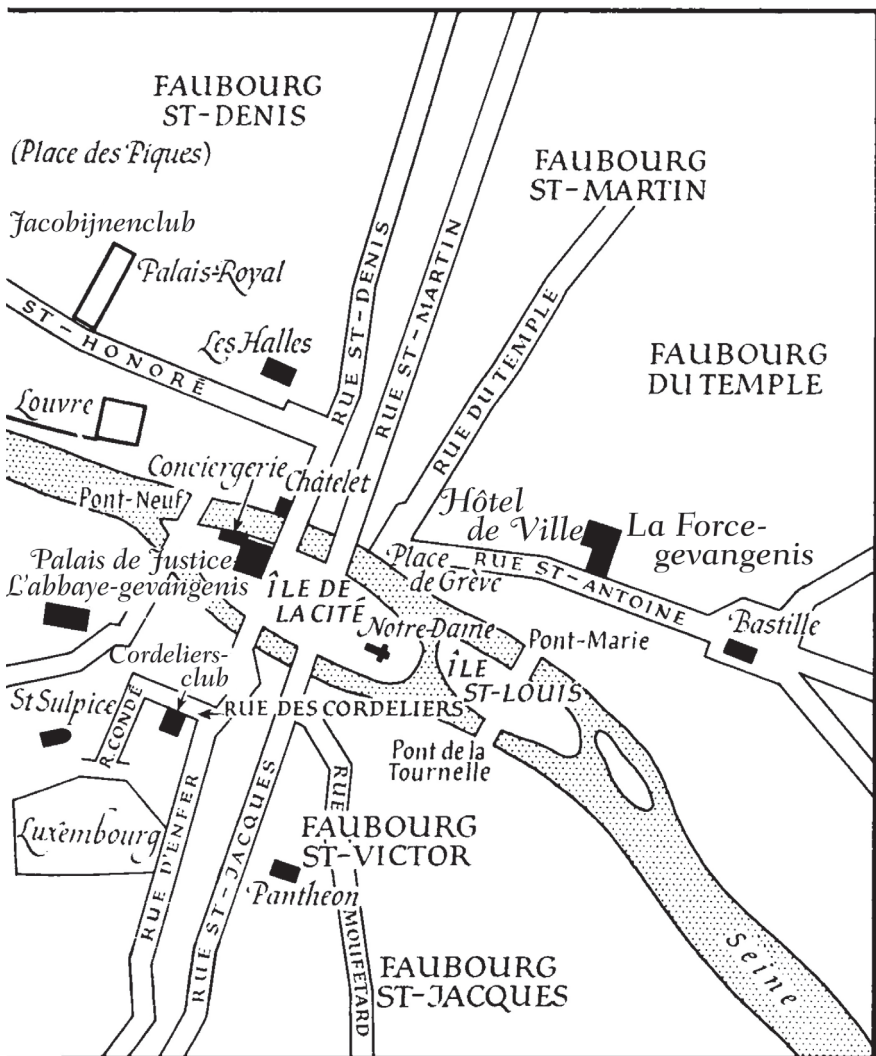
ken om wat er daardoor buiten dat blikveld valt. Zo speelt mijn revolutie zich grotendeels af in Parijs. Er is zoveel te vertellen over de hoofdstad, over de paar straten die mijn revolutionairen bewonen, dat de grensgebieden van Frankrijk amper aan bod komen, laat staan zijn koloniën.

Toen ik aan deze roman begon, had ik drie jaar rechtenstudie achter de rug. Net als sommige van mijn personages had ik het niet tot advocaat geschopt, en het was maar zeer de vraag of ik het wel tot iets, wat dan ook, zou schoppen. Linkse barricaden trokken me, maar als revolutionair kwam ik laat kijken. Twee jaar na het activerende tumult van 1968, toen idealisme had plaatsgemaakt voor matheid en apathie, kwam ik op de universiteit. Ik denk dat ik het verleden wilde nasporen door een experimentele lens, door heden en verleden en het persoonlijke en politieke in elkaar te laten overlopen; dat ik wilde verkennen wat er destijds speelde en misschien nog steeds speelt. De Franse Revolutie houdt nooit op. Die gedachte heeft me gaande gehouden in de tijd dat ik als schrijfster nog nergens stond; het heeft me meer dan tien jaar gekost om überhaupt gepubliceerd te worden, en toen ik dat voor elkaar kreeg, was het niet eens met dit boek maar met een heel ander.

Als ik nu een roman zou beginnen, zou ik het niet zo idioot ambitieus aanpakken. Ik zou misschien wat minder van mijn lezer eisen. Ik zou mijn onderwerp afstemmen op mijn kunnen. Maar toen ik begon met schrijven, wist ik niet wat ik kon. Bij elke uitdaging aan mijn schrijverschap heb ik, net als de revolutionairen, simpelweg alles in de strijd gegooid wat maar zou kunnen werken. Door hun verhaal te schrijven heb ik ondervonden wat revolutionairen ondervinden: de noodzaak om compromissen te sluiten, de druk van doelmatigheid. Ik hoop dat de compromissen het verhaal niet helemaal hebben ondergesneeuwd, en dat de grootsheid die ik bedoelde weer te geven, erdoorheen schittert.

Met hartelijke groet,
Hilary

DEEL EEN

Louis XV heet in de volksmond de Welbeminde. Tien jaren verstrijken. Datzelfde volk gelooft dat de Welbeminde baden neemt in mensenbloed ... Zelfs buiten Parijs, zelfs verschanst in Versailles, zijn hem te veel mensen, is het daglicht hem te fel. Hij zoekt zijn heil in lommerrijker oorden ...

In een jaar van schaarste (geen uitzondering in die tijd) was hij als gewoonlijk op jacht in het woud bij Sénart. Hij kwam een pachtboer met een berrie tegen en wilde weten waar hij die wel heen bracht? 'Naar die en die plaats.' 'Voor een man of een vrouw?' 'Een man.' 'Waarvan is hij gestorven?' 'Honger.'

– JULES MICHELET

I

Het leven een slagveld

1763-1774

Nu het stof is gaan liggen kunnen we eindelijk de balans opmaken. Nu de laatste rode dakpan op het dak van het Nieuwe Huis is gelegd, nu de huwelijksvereenkomst vier jaar oud is. De stad ruikt naar de zomer; niet bijzonder aangenaam dus, maar hetzelfde als het jaar ervoor, hetzelfde als ze de jaren hierna zal doen. Het Nieuwe Huis ruikt naar hars en boenwas, en er hangt de zwavelige lucht van ophanden zijnde familieruzies.

De studeerkamer van maître Desmoulins bevindt zich aan de andere kant van de binnenplaats, in het Oude Huis, dat aan de straat grenst. Als je vanaf het place des Armes naar de smalle witte gevel opkijkt, zie je hem vaak aan een van de ramen op de eerste verdieping. Hij lijkt naar de straat te kijken, maar volgens opmerkelijke toeschouwers is hij mijlenver weg. Dat klopt, en die mijlenverte is met precisie te benoemen. In gedachten is hij terug in Parijs.

In lichaam is hij, momenteel, op weg naar boven. Met zijn driejarige zoon op zijn hielen. Daar hij verwacht dat het kind hem de komende twintig jaar nog voor de voeten zal lopen, heeft het geen zin zich erover te beklagen. De middaghitte drukt op de straten. De kleintjes, Henriette en Elisabeth, liggen in hun wieg te slapen. Madeleine foetert de wasmeid uit met een gemak en een gif die haar gezegende staat en adellijke opvoeding logenstraffen. Hij trekt de deur achter zich dicht.

Zodra hij aan zijn bureau zit, schurkt zoals zo vaak een zwerfantasie over Parijs rond zijn gedachten. Even geeft hij eraan toe: hij plaatst zichzelf bij de ingang van het Châtelet-gerecht met een moeizaam bevochten vrijspraak en een kluitje lovende collega's. Hij geeft de collega's namen en gezichten. Waar plaatst hij Perrin vanmiddag? En Vinot? Tegenwoordig gaat hij twee keer per jaar naar

Parijs, en Vinot – die zijn Toekomstplan met hem had bediscussieerd toen ze nog studenten waren – was hem op het place Dauphine straal voorbijgelopen, zonder een greintje herkenning.

Dat was vorig jaar; nu leven we in augustus van het jaar onzes Heren 1763. En in Guise, Picardië; hij is drieëndertig jaar oud, echtgenoot, vader, jurist, notabele in stad en ommelanden en een man met een rekening voor een nieuw dak, die hem zwaar op de maag ligt.

Hij haalt zijn kasboeken tevoorschijn. Twee maanden geleden pas is Madeleines familie over de brug gekomen met de laatste termijnbetaling van de bruidsschat. In de wetenschap dat hij er moeilijk op kon afdingen, hadden ze gedaan alsof het om een complimenteuzen vergissing ging; alsof een man in zijn positie, met zijn overvloedige toestroom van werk, die laatste paar honderd nauwelijks zou opmerken.

Een typische de Viefville-streek, en er was niets wat hij ertegen kon doen. Ze nagelden hem aan de familiemast terwijl hij hun sidderend van ellende de spijkers aangaf. Hij was op hun verzoek teruggekomen uit Parijs om alles in orde te brengen voor een leven met Madeleine. Hij had niet geweten dat ze dertig zou zijn tegen de tijd dat haar familie zijn situatie ook maar enigszins aanvaardbaar zou vinden.

De de Viefvilles, dat zijn bestuurders. Van kleine steden en grote rechtspraktijken. Ze hebben neven in de hele Laonnois, in heel Picardië: een stelletje koelbloedige knopendraaiers die zich overal uit kletsen. Eén de Viefville is burgemeester van Guise, een andere lid van dat doorluchtige rechtsorgaan, het parlement van Parijs. De Viefvilles trouwen doorgaans met Godards; Madeleine is een Godard, van vaderszijde. De naam Godard ontbeert het felbegeerde adellijke voorvoegsel; desondanks neigen de Godards ertoe vooruit te komen in het leven en wanneer je in Guise en omstreken een muziekkavond, begrafenis of diner van de Orde van Advocaten bijwoont, is er altijd wel eentje present om voor te kruipen.

De dames van die familie zijn voorstander van jaarlijkse productie, en Madeleines late start weerhoudt haar bepaald niet. Vandaar het Nieuwe Huis.

Dit kind, dat nu aan de andere kant van het vertrek op de brede vensterbank klautert, is zijn oudste. Zijn eerste reactie toen hem de

pasgeborene werd getoond: die is niet van mij. Bij de doop werd duidelijk waarom niet, dankzij de grijnzende ooms en heksenschaar aan tantes: Een echte kleine Godard, dat ben je, is hij niet open-top een kleine Godard? Drie wensen, denkt Jean-Nicolas zuur: landheer worden, trouwen met je nichtje, baden in weelde.

Het kind had een hele riedel namen omdat de peetouders het niet eens konden worden. Jean-Nicolas maakte zijn voorkeur kenbaar, waarop de familie de rangen sloot: Noem jij hem Lucien als je zo graag wilt, maar Wij noemen hem Camille.

Het leek Desmoulins alsof hij met de geboorte van zijn eerste kind vast was komen zitten in een zuigend moeras, zonder de minste hoop op redding. Het was niet dat hij geen verantwoordelijkheden op zich wilde nemen, maar hij werd simpelweg overweldigd door de complexiteit van het leven, lamgeslagen door de zekerheid dat er niets constructiefs te ondernemen viel in welke situatie dan ook. Met name het kind vormde een onoplosbaar probleem. Het leek ongevoelig voor juridische denkprocessen. Hij glimlachte er naar en mettertijd glimlachte het terug: niet met de vertederende tandeloze grijns van de doorsneebaby, maar met wat op hem de indruk maakte van een vonkje vermaak. Daar kwam bij dat hij altijd had begrepen dat baby's hun ogen nog niet goed scherp konden stellen, maar deze – en ongetwijfeld was het louter verbeelding van hem – leek hem nogal koeltjes op te nemen. Het maakte hem nerveus. Diep vanbinnen vreesde hij dat de baby op een goede dag in gezelschap rechttop zou gaan zitten en het woord zou nemen; dat hij hem recht zou aankijken, naar waarde zou schatten en zeggen: 'Wat ben jij een lul.'

Nu, staand op de vensterbank, leunt zijn zoon naar buiten en doet verslag van het komen en gaan op het plein. Daar is monsieur le curé, daar is monsieur Saulce. Daar komt een rat. Daar komt de hond van monsieur Saulce; ooo, arme rat.

'Camille, kom daarvan af,' zegt hij. 'Als je op de keien valt en hersenbeschadiging oploopt, kom je nooit in het stadsbestuur. Of misschien ook wel, bij nader inzien; wie zou het merken?'

Terwijl hij de rekeningen van kooplui en aannemer optelt, leunt zijn zoon zo ver mogelijk naar buiten, op zoek naar meer bloedvergieten. De curé komt het plein weer over, de hond valt in slaap

in de zon. Een jongen legt de hond aan de leiband en voert hem mee naar huis. Eindelijk kijkt Jean-Nicolas op. ‘Als ik dat dak heb betaald, ben ik volslagen blut,’ zegt hij. ‘Luister je wel? Zolang je ooms al het rechtswerk van de regio bij me vandaan houden op een paar miezerige kruimels na, kom ik maandelijks niet rond tenzij ik je moeders bruidsschat aanspreek, die eigenlijk bedoeld is voor jouw opleiding. Met de meisjes komt het wel goed, die kunnen leren borduren, misschien trouwt er iemand met ze om hun charme. We kunnen moeilijk van jou verwachten dat jij er op die manier komt.’

‘Daar komt de hond weer,’ zegt zijn zoon.

‘Doe wat ik zeg en kom uit dat raam. En gedraag je niet als een klein kind.’

‘Hè?’ zegt Camille. ‘Ik ben toch een kind?’

Zijn vader beent het vertrek door en neemt hem op de arm, zonder pardon de vingertjes loswikkend van het raamkozijn waaraan Camille zich vastklampt. Diens ogen worden groot van verbazing dat hij door deze hogere macht wordt weggevoerd. Alles verbaast hem: zijn vaders retorische betogen, spikkels op een eierschaal, dameshoeden, eenden in de vijver.

Jean-Nicolas draagt hem het vertrek door. Op je dertigste zul je aan dit bureau zitten, denkt hij, je kasboeken opzijleggen voor de onbenullige plaatselijke beslommeringen waarvoor je bent aange trokken en, misschien voor de tiende keer in je loopbaan, een akte van hypotheek op het herenhuis van Wiège opstellen; en dat vaagt de verbazing wel van je gezicht. Als jij veertig bent, grijzend en ziek van de zorg om je oudste zoon, zal ik zeventig zijn. Dan zit ik in het zonnetje te kijken hoe de peren rijpen, en monsieur Saulce en de curé lopen langs en groeten me met een tikje tegen de hoed.

Wat vinden we eigenlijk van vaders? Belangrijk of niet? Dit zegt Rousseau erover:

‘De oudste van alle samenlevingen en de enige natuurlijke is die van het gezin, maar toch blijven kinderen van nature slechts aan hun vader gebonden zolang zij hem nodig hebben voor hun behoud ... Het gezin kan wellicht

worden gezien als de voorloper van een politieke samenleving. Het staatshoofd verbeeldt de vader, het volk zijn kinderen.'

Nog een paar familieverhalen, dan.

Monsieur Danton had vier dochters en als jongste kind een zoon. Die bezag hij niet met speciaal gevoel, behalve misschien opluchting over de sekse. Monsieur Danton overleed op veertigjarige leeftijd. Zijn weduwe was zwanger, maar verloor het kind.

In zijn latere leven meende de zoon, Georges-Jacques, zich zijn vader te herinneren. In zijn familie ging het met regelmaat over de doden. Hij zoog de gesprekken in zich op en veranderde ze in wat voor herinneringen doorging. Dat is voldoende. De doden keren niet terug om te klagen of te corrigeren.

Monsieur Danton was procureur geweest bij een plaatselijke rechtbank. Er was wat geld, er waren wat huizen, er was wat land. Madame merkte dat ze het wel redde. Ze was een bazige kleine vrouw, die het leven met gereedgehouden ellebogen tegemoet trad. Haar zwagers kwamen elke zondag langs en dienden haar van advies.

Intussen laptten de kinderen God en zijn gebod aan hun laars. Ze vernielden omheiningen, joegen schapen op en begingen diverse andere plattelandszonden. Wanneer ze erop werden aangesproken, gaven ze een grote mond. Kinderen van andere families duwden ze in de rivier.

'Dat meisjes zich zo gedragen!' zei monsieur Camus, de broer van madame.

'De meisjes zijn het punt niet,' zei madame. 'Dat is Georges-Jacques. Maar weet je, ze moeten overleven.'

'Dit is de jungle niet,' zei monsieur Camus. 'Dit is Patagonië niet. We hebben het over Arcis-sur-Aube.'

Arcis is groen; het land eromheen vlak en geel. Het leven verglijdt er in kalm tempo. Monsieur Camus keek naar het kind, dat aan de andere kant van het raam stenen tegen de schuur gooide.

'De jongen is een wildebras en werkelijk onnodig fors,' zei hij. 'En waarom heeft hij een verband om zijn hoofd?'

‘Waarom zou ik je dat vertellen? Dan geef je alleen maar meer op hem af.’

Twee dagen eerder had een van de meisjes hem in de zoele avond-schemer thuisgebracht. Ze hadden in de stierenwei eerste-christen-tje gespeeld, zei ze. Dat kon natuurlijk het vrome glanslaagje zijn waarmee Anne-Madeleine de kwestie bedekte; het was heel goed mogelijk dat niet alle martelaren van de Kerk bereid waren geweest om te worden ontwijfd, en dat sommige, zoals Georges-Jacques, zich voor de gelegenheid hadden bewapend met puntige stokken. Zijn halve gezicht was opengereten door de stierenhoorn. In paniek had zijn moeder zijn hoofd in haar handen genomen, het vlees samengedrukt en tegen alle hoop in gebeden dat het aan elkaar zou blijven zitten. Ze omzwachtelde zijn gezicht stevig en legde nog een verband aan rond zijn hoofd om de builen en schrammen op zijn voorhoofd af te schermen. Twee dagen lang had hij gehelmd en agressief binnen lopen mokken en geklaagd dat hij hoofdpijn had. Dit was dag drie.

Vierentwintig uur na het vertrek van monsieur Camus zag madame Danton – als in een verbijsterende, vreselijke, zichzelf herhalende nachtmerrie – door hetzelfde raam hoe het stoffelijk overschot van haar zoon alle hoeken van de wei te zien kreeg. Een boerenknecht tilde het zware lichaam in zijn armen; ze kon zijn knieën zien doorbuigen onder het doodsgewicht. Twee honden renden met de staart tussen de poten achter hem aan. Daarachter kwam Anne-Madeleine aan sjokken, huilend van woede en wanhoop.

Toen ze hen bereikte, zag ze dat de man tranen in zijn ogen had. ‘Die verdomde stier gaat naar de slacht,’ zei hij. Ze gingen de keuken in. Alles zat onder het bloed. Het hemd van de man, de vacht van de honden, Anne-Madeleines schort, zelfs haar haren. Het stroomde over de vloer. Ze keek om zich heen op zoek naar iets – een deken, een schone lap – om het lijk van haar enige zoon op te leggen. De knecht zakte uitgeput tegen de muur, waardoor hij een veeg roestbruin over het pleisterwerk trok.

‘Leg hem maar op de vloer,’ zei ze.

Zodra zijn wang de koude tegelvloer raakte, kreunde het kind zachtjes; pas op dat moment drong tot haar door dat hij niet dood

was. Anne-Madeleine draaide monotoon het *De profundis* af: 'Mijn ziel verlangt naar de Heer, meer dan wachters naar de morgen, wachters naar de morgen, Israël hoop op de Heer ...' Haar moeder gaf haar een draai om de oren om haar tot zwijgen te brengen. Een kip fladderde naar binnen en kwam voor haar voeten terecht.

'Sla dat meidje niet,' zei de knecht. 'Zij haalde hem onder de hoeven vandaan.'

Georges-Jacques sloeg zijn ogen op en braakte. Ze zorgden dat hij stil bleef liggen en onderzochten zijn botten op breuken. Zijn neus was gebroken. Hij ademde bloedbellen. 'Niet je neus snuiten,' zei de man, 'of je hersens komen mee naar buiten.'

'Stilliggen, Georges-Jacques,' zei Anne-Madeleine. 'Je hebt die stier iets gegeven om over na te denken. Voortaan maakt hij wel dat hij wegkomt als hij je ziet.'

'Ik wou dat ik een echtgenoot had,' zei zijn moeder.

Voor het ongeluk had niemand echt op zijn neus gelet, dus niemand kon zeggen of er nobele trekken verloren waren gegaan. Maar de plek waar de stierenhoorn zijn gezicht had opengehaald, vertoonde lelijke littekens. De schade liep over de volle lengte aan de zijkant van zijn gezicht en vormde een paarsbruine uitloper in zijn bovenlip.

Het jaar erna kreeg hij de pokken. De meisjes ook; het toeval wilde dat geen van hen stierf. Zijn moeder vond niet dat de littekens afbreuk aan hem deden. Als je toch lelijk wordt, kun je dat evengoed met overtuiging doen, er een beetje werk van maken. Georges trok in elk geval de aandacht.

Toen hij tien was, hertrouwde zijn moeder. Met Jean Recordain, een koopman uit de stad, een weduwnaar met een (rustig) zoontje. Hij had een paar kleine eigenaardigheden, maar ze meende dat ze goed bij elkaar zouden passen. Georges ging naar school, een kleine provinciebedoening. Hij merkte al gauw dat hij alles zonder de geringste inspanning onder de knie kreeg en liet derhalve niet toe dat de school inbreuk maakte op zijn leven. Op een dag werd hij vertrappeld door een kudde zwijnen: builen en schrammen, nog een paar littekens die schuilgingen onder zijn dikke, springerige haar.

‘Dit is echt de laatste keer dat een beest me onder de voet loopt,’ zei hij. ‘Of het nu vier poten heeft of twee.’

‘God geve ’t,’ zei zijn stiefvader devoot.

Een jaar ging voorbij. Op een dag stortte hij ineens in met hoge koorts en klapperende tanden. Hij hoestte bloederig sputum op en er kwam, volmaakt hoorbaar voor iedereen in de kamer, een schrapend, reutelend geluid uit zijn borstkas. ‘t Is niet best gesteld met zijn longen,’ zei de heelmeeester. ‘Al die ribben die er met regelmaat in hebben gestoken. Sorry, lieve. Haal er maar beter de priester bij.’

De priester kwam en diende hem de laatste sacramenten toe. Maar de jongen weigerde die nacht te sterven. Drie dagen later klampte hij zich nog altijd vast aan een comateus halfleven. Zijn zus Marie-Cécile deelde iedereen in in een gebedsrooster; zelf nam ze de moeilijkste wacht, die van twee uur ’s morgens tot zonsopgang. De salon vulde zich met familieleden die op de juiste woorden zaten te zwoegen. Gapende stiltes werden onderbroken door het vertwijfelde geluid van mensen die allemaal tegelijk beginnen te praten. Bericht over elke ademteug ging van kamer tot kamer.

Op de vierde dag ging hij rechtop zitten en herkende hij zijn familie. Op de vijfde maakte hij grapjes en vroeg hij om eten; veel eten.

Hij werd buiten levensgevaar verklaard.

Ze waren van plan geweest het familiegraf te openen en hem naast zijn vader te begraven. De doodskist, die ze in de schuur hadden gezet, moest worden teruggebracht. Gelukkig hadden ze er alleen een aanbetaling op gedaan.

Toen Georges-Jacques aan de beterende hand was, ging zijn stiefvader op reis naar Troyes. Bij zijn terugkomst kondigde hij aan dat hij voor de jongen een plaats had geregeld op het kleinseminarie.

‘Druiloor,’ zei zijn vrouw. ‘Geef maar toe, je wilt hem gewoon het huis uit hebben.’

‘Hoe kan ik me ooit aan mijn uitvinding wijden?’ vroeg Recordain in alle redelijkheid. ‘Ik leef hier op een slagveld. Als het geen kudde zwijnen is, zijn het wel reutelende longen. Wie gaat er nou in november de rivier in? Wie gaat er überhaupt de rivier in? Er is geen enkele noodzaak voor mensen in Arcis om te leren zwemmen. Het is de jongen in zijn bol geslagen.’

‘Ach, misschien is hij ook wel geschikt voor het priesterschap,’ zei madame verzoenend.

‘Zeker,’ zei oom Camus. ‘Ik zie hem zijn kudde al hoeden. Misschien kunnen ze hem op kruistocht sturen.’

‘Ik weet niet waar hij zijn hersens vandaan heeft,’ zei madame. ‘Bij ons in de familie zitten er geen.’

‘Bedankt,’ zei haar broer.

‘Nu hoeft hij natuurlijk geen priester te worden, alleen omdat hij naar het seminarie gaat. Je hebt de advocatuur. We hebben advocaten in de familie.’

‘En als het vonnis hem niet aanstaat? Je moet er niet aan denken.’

‘Hoe dan ook,’ zei madame, ‘laat me hem nog een jaar of twee thuishouden, Jean. Hij is mijn enige zoon. Ik heb hem graag bij me.’

‘Wat je maar wilt,’ zei Jean Recordain. Hij was een zachtaardige, vriendelijke man die zijn vrouw gelukkig maakte door precies te doen wat ze zei; hij bracht veel van zijn tijd door in een afgelegen schuur, waar hij aan een machine werkte om garen te spinnen uit katoen. Die zou de wereld veranderen, zei hij.

Zijn stiefzoon was veertien jaar oud toen hij zijn lawaaierige, opgeschoten aanwezigheid overbracht naar de oude kathedraalstad Troyes. Troyes was een ordentelijk stadje. Het vee had er besef van zijn nederige plaats in het universum en de vaders stonden er zwemmen niet toe. Er was een gerede kans dat hij daar in leven zou blijven.

Wanneer hij later terugkeek op zijn jeugd, beschreef hij die altijd als uitzonderlijk gelukkig.

In een schraler, grauwer, noorderlijker licht wordt een bruiloft gevierd. Het is 2 januari en de luttele, verkleumde aanwezigen kunnen elkaar gelukkig nieuwjaar wensen.

De liefdesaffaire van Jacqueline Carraut had de lente en zomer van 1757 in beslag genomen en rond Sint-Michaël wist ze dat ze zwanger was. Ze beging nooit vergissingen. Of alleen kolossale, dacht ze.

Omdat de passie van haar minnaar inmiddels was bekoeld, omdat haar vader een cholericus was, legde ze de lijfjes van haar jurken uit en hield ze zich heel stil. Wanneer ze aan haar vaders tafel

geen hap door haar keel kreeg, sluisde ze het eten stiekem door naar de terriër aan haar voeten. Het werd advent.

‘Als je het me eerder had gezegd,’ zei haar minnaar, ‘dan hadden we alleen te maken gekregen met de rel dat een brouwersdochter in de de Robespierre-familie trouwt. Maar zoals jij opzwelt, krijgen we ook nog eens een schandaal.’

‘Een liefdesbaby,’ wierp Jacqueline tegen. Ze was niet romantisch van aard, maar voelde zich gedwongen tot die houding. Met opgeheven hoofd stond ze voor het altaar, en de hele dag keek ze de familie recht in de ogen. Dat wil zeggen, de hare; de de Robespierres waren thuisgebleven.

François was zesentwintig. Hij was de rijzende ster van de plaatselijke balie en een van de meest begeerde vrijgezellen in de Artois. Al driehonderd jaar waren er de Robespierres in de regio rond Arras. Ze hadden geen geld en waren ontzettend arrogant. Jacqueline bezag het huishouden waarin ze terecht kwam met verbazing. Onder haar vaders dak, waar de brouwer de godganse dag raasde en tierde en zijn werklui uitkafferde, kwamen flinke braadstukken op tafel. De de Robespierres waren beleefd tegen elkaar en aten dunne soep.

En omdat zij, naar hun idee, wel een robuust, volks type zou zijn, schoven ze bordenvol van het waterige spul haar kant op. Ze schonken zelfs haar vaders bier. Robuust was Jacqueline niet. Ze was zielelijk en teer. Maar goed dat ze in de adel is getrouwd, zeiden de mensen hatelijk. Uit haar handen hoeft je geen werk te verwachten. Ze was niet meer dan een breekbaar ornament, een porseleinen beeldje, de tengere vorm ontsierd door het ophanden zijnde kind.

François had zijn plicht gedaan toen hij voor de priester stond, maar toen hij zich eenmaal tussen de lakens tot haar wendde, laaide zijn oorspronkelijke, intense hartstocht op. Hij werd aangetrokken door het nieuwe hart dat in haar binnenste klopte, door de oeromringing van haar lichaam. Hij was vol ontzag voor haar doorschijnende huid, voor de huid aan de binnenkant van haar polsen, waar een groenig marmerpatroon van aderen zichtbaar was. Hij werd aangelokt door haar bijziende groene ogen, grote ogen, die zachter of scherper konden worden als die van een kat. Wanneer ze sprak, waren haar woorden net klauwtjes die zich vastzetten.

‘Dat zoute water stroomt ze door de aderen,’ zei ze. ‘Als je ze open-

snijdt, zouden ze goede manieren bloeden. Goddank kunnen we morgen in ons eigen huis.'

Het was een winter vol schroom en strijd. De beide zussen van François bleven in de buurt en brachten boodschappen over, bang om één verkeerd woord te zeggen. Jacquelines kind, een jongen, werd op 6 mei om twee uur in de ochtend geboren. Later die dag kwam de familie bijeen rond de doopvont. François' vader, Maximilien, was peetouder, dus het kind werd naar hem vernoemd. Een degelijke oude familienaam, zei hij tegen Jacquelines moeder; haar dochter behoorde nu tot een degelijke oude familie.

In de daaropvolgende vijf jaar kwamen uit dit huwelijk nog drie kinderen voort. Voor Jacqueline brak de tijd aan dat misselijkheid, gevolgd door angst, gevolgd door pijn, haar natuurlijke toestand werd. Ze kon zich geen ander leven meer indenken.

Die dag las tante Eulalie hun een verhaaltje voor. Het heette *De vos en de kat*. Ze las erg snel en joeg door de bladzijden. Dat noem je nou ergens met de pet naar gooien, dacht hij. Een kind zou er slaag voor krijgen. En dit was nog wel zijn lievelingsboek.

Ze had zelf wel wat van een vos, zoals ze met een rukje haar kin hief om te luisteren, haar zandkleurige wenkbrauwen samentrok. Veronachtzaamd liet hij zich op de vloer glijden en speelde met het randje kant aan haar mouw. Zijn moeder kon kantklossen.

Hij had een akelig voorgevoel; hij mocht nooit op de grond zitten (Zo gaan je goede kleren toch kapot!).

Zijn tante viel midden in zinnen stil om te luisteren. Boven lag Jacqueline op sterven. Haar kinderen waren niet op de hoogte.

Ze hadden de vroedvrouw weggestuurd, want die had het er niet beter op gemaakt. Die zat nu in de keuken aan een stuk kaas, waarvan ze de korst met smaak uitschraapte terwijl ze de meid angst aanjoeg met precedënten. Ze hadden de chirurgijn laten komen; François was boven aan de trap met hem in discussie. Tante Eulalie sprong op en deed de deur dicht, maar je kon hen nog steeds horen. Ze las verder met een vreemde klank in haar stem en haar smalle, bleke dameshand op de rand van Augustins wieg, schommelend, schommelend.

'Ik zie niet hoe ik haar kan verlossen,' zei de man, 'behalve door

te snijden.' Hij gebruikte het woord niet graag, dat kon je merken, maar hij moest wel. 'Misschien kan ik het kind redden.'

'Red haar,' zei François.

'Als ik niets doe, sterven ze allebei.'

'Laat het kind sterven, maar red haar.'

Eulalie greep de wiegenrand krampachtig beet; de schok maakte Augustin aan het huilen. Geluksvogel Augustin, om al geboren te zijn.

Nu werd het ruzie: de chirurgijn ongeduldig over het trage begrip van de leek. 'Dan kan ik er evengoed de slager bij halen,' schreeuwde François.

Tante Eulalie stond op; het boek gleed uit haar vingers en langs haar jurk op de vloer, waar het open bleef liggen. Ze rende de trap op: 'Om godswil. Zachter. De kinderen.'

De bladzijden sloegen om in de tocht: de vos en de kat, de haas en de schildpad, de wijze raaf met zijn glinsterende oog, de honingbeer onder de boom. Maximilien raapte het op en streek de omgebogen hoeken van de bladzijden glad. Hij legde de mollige handjes van zijn zus op de rand van de wieg. 'Zo doen,' zei hij en hij schommelde.

Ze hief haar gezicht met het openhangende peutermondje: waarom?

Tante Eulalie liep langs hem heen zonder hem te zien; zweetdruppeltjes stonden op haar bovenlip. Zijn voeten roffelden op de traptreden. Zijn vader zat ineengedoken in een stoel te huilen, met zijn hand voor zijn ogen. De chirurgijn rommelde in zijn tas. 'Mijn verlostang,' zei hij. 'Ik zal het in elk geval proberen. Deze techniek biedt nog weleens uitkomst.'

De jongen duwde de deur op een kier, net ver genoeg om naar binnen te glippen. De ramen waren gesloten voor de vroege zomer, voor de met gegons gevulde zoete geur van tuin en veld. Er brandde een flink vuur, en in een mand lagen houtblokken klaar. De warmte was benauwend, zichtbaar. Zijn moeders lichaam was in wit gehuld; ze lag op bed met kussens in haar rug en haar haar strak achterover in een lint. Ze draaide alleen haar ogen naar hem toe, niet haar hoofd, en de schamele restanten van een glimlach. De huid rond haar mond zag grijs.